

**MAHALLIY BYUDJET DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDA
SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI**

Sobirjonov Ilhomjon Ismoiljon o‘g‘li

Andijon davlat texnika instituti

“Moliya va moliyaviy texnologiyalar”

yo‘nalishi 4-kurs talabasi,

Ilmiy rahbar:

Toshpo‘latov Muxammadsoyib Abduxokimovich

Andijon davlat texnika instituti “Buxgalteriya

hisobi” kafedrasi o‘qituvchisi

muxammadsoyib012@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda samaradorlikni oshirish yo‘llari va ularni takomillashtirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada mahalliy byudjet daromadlarining asosiy manbalari, ularning tuzilishi hamda ularni oshirishga ta’sir etuvchi iqtisodiy va institutsional omillar ko‘rib chiqilgan. Maqolada soliq bazasini kengaytirish, soliq ma‘murchiligini takomillashtirish, raqamlashtirish jarayonlarini joriy etish hamda hududlarning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish orqali byudjet daromadlarini oshirish imkoniyatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: byudjet daromadlari, fiskal siyosat, soliq ma‘murchiligi, daromad bazasi, fiskal decentralizatsiya, hududiy rivojlanish, moliyaviy mustaqillik.

Kirish. Mahalliy byudjet daromadlari davlat moliya tizimining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini moliyalashtirishda asosiy rol o‘ynaydi. Ushbu daromadlar mahalliy hokimiyat organlarining mustaqilligini ta’minlash, infratuzilmani rivojlantirish, ijtimoiy sohalarni qo‘llab-quvvatlash va aholining turmush darajasini oshirishga xizmat qiladi. Mahalliy byudjet daromadlarining barqarorligi va o‘sishi hududiy iqtisodiyotning umumiy holatini aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi [1].

Mahalliy byudjet daromadlarining asosiy manbalari bir necha guruhga bo‘linadi. Birinchi va eng muhim manba bu mahalliy soliqlardir [2]. Ular tarkibiga mol-mulk solig‘i, yer solig‘i, ayrim hollarda transport vositalariga soliq va mahalliy yig‘imlar kiradi. Ushbu soliqlar bevosita hududda joylashgan jismoniy va yuridik shaxslardan undiriladi va to‘liq yoki qisman mahalliy byudjetga yo‘naltiriladi. Ko‘plab mamlakatlarda mol-mulk solig‘i mahalliy byudjet daromadlarining eng barqaror manbasi hisoblanadi, chunki u hududiy iqtisodiy faollik bilan bevosita bog‘liq. Ikkinchi muhim manba – umumdavlat soliqlaridan ajratmalar hisoblanadi. Bunda

markaziy byudjetdan ma'lum foiz yoki belgilangan normativ asosida hududiy byudjetlarga mablag'lar taqsimlanadi. Bu tizim fiskal tenglashtirish vazifasini bajaradi va iqtisodiy jihatdan sust rivojlangan hududlarni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Shu orqali hududlar o'rtasidagi iqtisodiy nomutanosibliklar kamaytiriladi. Uchinchi manba – davlat transfertlari va subsidiya hamda dotatsiyalar hisoblanadi. Bu mablag'lar asosan ijtimoiy sohalarni moliyalashtirish, infratuzilma loyihalarini amalga oshirish va favqulodda holatlarni bartaraf etish uchun ajratiladi. Transferlar mahalliy byudjet daromadlarining muhim to'ldiruvchi elementi bo'lib, ayrim hududlarda ularning ulushi sezilarli darajada yuqori bo'lishi mumkin. To'rtinchi manba esa mahalliy yig'imlar va boshqa tushumlardir. Bu toifaga davlat xizmatlari uchun to'lovlar, litsenziya yig'imlari, jarimalar va boshqa ma'muriy tushumlar kiradi. Ushbu manbalar odatda umumiy daromadlarning kichik qismini tashkil etsa-da, mahalliy byudjetning moslashuvchanligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Mahalliy byudjet daromadlarining tuzilishi mamlakatning fiskal siyosati, iqtisodiy rivojlanish darajasi va institutsional tizimiga qarab farqlanadi [3]. Rivojlangan mamlakatlarda mahalliy soliqlarning ulushi yuqori bo'lib, hududlar moliyaviy mustaqillikka ega bo'ladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda esa markaziy byudjetdan ajratmalar va transfertlar asosiy ulushni tashkil etadi. Bu esa mahalliy byudjetlarning markazga bog'liqligini kuchaytiradi. Mahalliy byudjet daromadlarini oshirishga ta'sir etuvchi iqtisodiy omillar bir necha yo'nalishda namoyon bo'ladi. Birinchi navbatda, hududning iqtisodiy rivojlanish darajasi muhim ahamiyatga ega. Sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlangan hududlarda soliq bazasi keng bo'ladi va daromadlar hajmi ortadi. Ikkinchidan, investitsion faollik darajasi ham muhim omil hisoblanadi. Yangi korxonalar tashkil etilishi, ishlab chiqarish hajmining oshishi va eksport salohiyatining kengayishi mahalliy byudjetga tushumlarni ko'paytiradi. Uchinchi iqtisodiy omil sifatida yashirin iqtisodiyot darajasini ko'rsatish mumkin. Agar iqtisodiyotda norasmiy faoliyat yuqori bo'lsa, soliq tushumlari kamayadi va byudjet daromadlari to'liq shakllanmaydi. Shuning uchun yashirin iqtisodiyotni qisqartirish mahalliy byudjetlar barqarorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. To'rtinchi omil sifatida demografik holatni keltirish mumkin. Aholi sonining o'sishi, mehnat resurslarining ko'pligi va urbanizatsiya jarayonlari iqtisodiy faollikni oshiradi hamda soliq bazasini kengaytiradi. Shu bilan birga, ishsizlik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda byudjet daromadlari kamayishi mumkin.

Mahalliy byudjet daromadlariga ta'sir etuvchi institutsional omillar ham muhim o'rin tutadi [4]. Birinchi navbatda, soliq ma'murchiligining samaradorligi katta ahamiyatga ega. Soliq tizimining shaffofligi, yig'imlarning avtomatlashtirilishi va korrupsion xavflarning kamaytirilishi byudjet tushumlarini oshiradi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish bu jarayonda muhim vosita hisoblanadi. Ikkinchi institutsional omil bu fiskal desentralizatsiya darajasidir. Mahalliy hokimiyat

organlariga qancha ko‘p moliyaviy vakolatlar berilsa, ular shuncha samarali daromad manbalarini shakllantirishga harakat qiladi. Bu esa hududiy iqtisodiy faollikni oshiradi. Uchinchi omil byudjetlararo munosabatlar tizimidir. Agar transfertlar va ajratmalar adolatli va shaffof mezonlar asosida taqsimlansa, hududlar o‘rtasidagi tenglik ta‘minlanadi va moliyaviy barqarorlik kuchayadi. Aks holda, resurslarning notekis taqsimlanishi iqtisodiy nomutanosibliklarni kuchaytirishi mumkin. To‘rtinchi institutsional omil bu qonunchilik tizimining barqarorligi hisoblanadi. Soliq va byudjet siyosatidagi tez-tez o‘zgarishlar tadbirkorlik faoliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi va byudjet daromadlarining prognoz qilinishini qiyinlashtiradi. Barqaror va aniq qonunchilik esa investitsion muhitni yaxshilaydi.

Mahalliy moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish va hududlarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash bugungi kunda davlat moliya siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki hududiy darajadagi moliyaviy resurslarni to‘g‘ri boshqarish nafaqat byudjet daromadlarining barqarorligini ta‘minlaydi, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muvozanatli kechishiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Mahalliy moliyaviy boshqaruv tizimi samarali ishlaganda, resurslar oqilona taqsimlanadi, xarajatlar optimallashtiriladi va iqtisodiy o‘sish uchun qulay sharoit yaratiladi.

Mahalliy moliyaviy boshqaruvning asosiy vazifasi hududiy byudjet daromadlari va xarajatlarini muvozanatli boshqarishdan iborat [5]. Bu jarayonda daromad manbalarini kengaytirish, soliq tushumlarini barqarorlashtirish va byudjet intizomini mustahkamlash muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, mahalliy soliqlar va yig‘imlar orqali shakllanadigan daromadlarning ulushini oshirish hududlarning markaziy byudjetga qaramligini kamaytiradi va moliyaviy mustaqillikni kuchaytiradi.

Hududlarning iqtisodiy barqarorligi esa ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va investitsiya faoliyatining uzluksiz rivojlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Agar hududda iqtisodiy faollik yuqori bo‘lsa, yangi ish o‘rinlari yaratiladi, soliq bazasi kengayadi va byudjet daromadlari ortadi. Shu sababli mahalliy boshqaruv organlari iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishga qaratilgan siyosat yuritishi lozim.

Raqamli texnologiyalarni joriy etish ham moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Elektron byudjet tizimlari, avtomatlashtirilgan soliq ma‘murchiligi va ochiq ma‘lumotlar platformalari orqali moliyaviy jarayonlar shaffoflashadi va korrupsiya xavfi kamayadi. Bu esa davlat mablag‘laridan samarali foydalanishni ta‘minlaydi. Shuningdek, hududlarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda investitsion muhitni yaxshilash alohida ahamiyatga ega. Mahalliy hokimiyatlar tomonidan investorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilishi, infratuzilmaning rivojlantirilishi va biznes yuritishdagi to‘siqlarning kamaytirilishi iqtisodiy o‘sishni tezlashtiradi. Natijada mahalliy byudjetlar uchun qo‘shimcha daromad manbalari shakllanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, mahalliy moliyaviy boshqaruv samaradorligini oshirish va hududlarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlash mamlakatning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Samarali moliyaviy boshqaruv orqali byudjet daromadlarining barqaror o‘sishi ta’minlanadi, xarajatlar maqsadli va oqilona yo‘naltiriladi hamda hududlarning moliyaviy mustaqilligi kuchayadi. Raqamli texnologiyalarni joriy etish, soliq ma’urchiligini takomillashtirish, investitsiya muhitini yaxshilash va iqtisodiy faollikni oshirish esa ushbu jarayonning asosiy omillari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Malikov T.S., Olimjonov O.O. Byudjet-soliq siyosati. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022. – 384 b.
2. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2023. – 640 b.
3. Abdurahmonov Q.X. Moliya va soliqlar. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2023. – 512 b.
4. Stiglitz J.E. Economics of the Public Sector. – 4th ed. – New York: W.W. Norton & Company, 2015. – 912 p.
5. Rosen H.S., Gayer T. Public Finance. – 11th ed. – New York: McGraw-Hill Education, 2022. – 688 p.